

--na--ragu_klasika

Nakladnici

Hrvatsko filološko društvo, Ivana Lučića 3, Zagreb
Disput, Dubrava 37, Zagreb

Za nakladnike

Anita Skelin Horvat, Josip Pandurić

Urednica biblioteke Na tragu klasika

Irena Lukšić

Likovno oblikovanje

bilić_müller

Fotografija na naslovnici

Stanko Abadžić

Grafička priprema

Disput

Tisak

Kikagraf, Zagreb

Godina i mjesec objavljivanja

2015, studeni

CIP-zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 000914792

ISBN 978-953-260-251-7 (Disput)

ISBN 978-953-296-106-5 (Hrvatsko filološko društvo)

MARJANA GAPONENKO

—
Tko je Martha?

Roman

S njemačkoga prevela
Romana Perećinec

Hrvatsko filološko društvo
biblioteka *književna* smotra

disput

Zagreb, 2015.

Naslov izvornika

Marjana Gaponenko

Wer ist Martha?

Suhrkamp Verlag, Berlin, ³2013.

© Suhrkamp Verlag Berlin 2012.

All rights reserved by and controlled through Suhrkamp Verlag Berlin.

© of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

traduki

Objavlivanje ovog djela omogućeno je uz potporu književne mreže TRADUKI, čiji su članovi Savezno ministarstvo za Europu, integraciju i vanjske poslove Republike Austrije, Ministarstvo vanjskih poslova Savezne Republike Njemačke, Švicarska Zaklada za kulturu Pro Helvetia, Ured saveznog predsjednika Republike Austrije, KulturKontakt Austria, Goethe-Institut, Zaklada S. Fischer, Javna agencija za knjigu Republike Slovenije (JAK), Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Resor za kulturu Vlade Kneževine Liechtenstein, Zaklada za kulturu Liechtenstein, Ministarstvo kulture Republike Albanije, Ministarstvo kulture i informiranja Republike Srbije i Ministarstvo kulture Republike Rumunjske.

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i sport Grada Zagreba.

Za Asti i Valbona

... kad sam, pogledavši uvis, primijetio veoma sitnog i otmjenog jastreba, sličnog noćnome jastrebu, kako se naizmjenice diže poput vala pa propada pet ili deset metara, uvijek iznova... Činilo se da u cijelom svemiru nema druga – onako se zabavljajući sam – i da mu ne treba ništa osim jutra i etera s kojim se igrao. Nije on bio samotan, nego je samotnom činio čitavu zemlju pod sobom.

Henry David Thoreau, *Walden*, 1854.*

Tiranija razuma, možda najtvrdja od svih, svijetu još predstoji... Što je stvar plemenitija i izvrsnija, to je paklenija zloupotreba. Požar i poplava, štetna djelovanja vode i vatre, ništa su u usporedbi s nesrećom koju će prouzročiti razum.

Georg Forster, pismo supruzi u Neuchâtel, 1793.

---

* Prijevod Dinko Telećan, DAF, Zagreb, 2006, str. 272-273.

[Bilješke uz tekst su prevoditeljičine – op. ur.]

I.

Hladna je ljubav. Ljubav je hladna. Ali u grobu gorimo i topimo se u zlato... Levadski je čekao suze. Suze nisu došle. Svejedno je lice obrisao rukama. Odvratno!

Upravo je ukočenog pogleda spustio slušalicu. Što je drugo, ako ne nestrpljivost, čuo u dahu svog kućnog liječnika? Nestrpljivost i metež misli, koje s njim, Levadskim, nisu imale veze: ne zaboravi prašak za pecivo... sredstvo protiv moljaca, polituru za namještaj, što još... Mirisao je vlastitu nesnosnost kroz slušalicu. Udahni, izdahni. Poklopi, stari, poklopi...

Levadski je otišao u kupaonicu i povraćao. Suze su ga spopale dok je cvilio. Levadski se cvileći ispovraćao prvi put nakon dugo vremena. Prošli put još je nosio pumperice. Kako se ono zvala djevojčica? Maria? Sophia? Mala je nekom brkatom muškarcu dala da joj poljubi ruku. Pred njom komad torte. Tada je učenika Levadskog ljubomora zgrabila za vrat. Stao je pred izlogom kavane, naklonio se i istresao sadržaj želuca na pločnik. Opipavajući prsa, polako se uspravio. Pogled djevojčice koji ga probija, njene širom rastvorene oči, pune miline koja nije bila namijenjena ni njemu ni brkatom, nego samo komadu čokoladne torte...

Zbog čega sam se tada uhvatio za prsa? Levadski se u zrcalu držao za čašu vode. Da mi je dok sam rigao ispalo srce, otkazale bi mi ruke i noge. Primijetio bih da nešto nedostaje!

Levadski je isprao usta, uzeo slušalicu tuša i usmjerio je prema svom zubalu, koje je također ispljunuo u kadu pa je sad u bljuvotini podsjećalo na prevrnut brod. Bezobrazno skupu i krajnje nepraktičnu protezu s drukerom vodeni je mlaz odjednom pogurnuo prema odvodu. Sagnuo se naprijed i skeptično je primio u ruku – mrtvo biće, od kojega se još očekivala zadnja nepodopština.

Ne, nije htio ponovo sresti tu djevojčicu. Ako je još živa, ili je slijepa ili dementna ili u invalidskim kolicima. Kako se ono zvala? Maria? Aida? Tamara? Je li nakon njegove predstave ispred izloga pojela tortu? Nije važno.

U čašu vode pala je tableta. Nakon kraćeg razmišljanja počela je šištati i vrtjeti se, pijana pčela. Levadski je brižno pustio protezu da padne za tabletom u čašu. Buććć... Otkako je nabavio zubalo, taj ga je zvuk umirivao. Možda je to imalo veze s tim da je u pravilu zvuk pratio dolazak patuljka Pješčuljka. Odatle zasigurno njegova magična slatkoća. Buććć... I Levadskom bi se već sklapale oči. Buććć... I već bi zujao na ljeskavom pokrildu zlatne mare u zalazak sunca. Što je slađe od tvoje čokoladne torte, djevojčice? Samo san. A što je slađe od sna? Samo smrt.

Na kratkom i mukotrpnom putu u dnevni boravak Levadski je srdito gledao telefon kako se zeleni, kao da se ništa nije dogodilo, kao da njemu, Luki Levadskom, profesoru emeritusu zoologije, u slušalicu upravo nisu izrekli smrtnu presudu. "Moramo razgovarati o vašim nalazima – u bolnici, odmah." Levadski je razumio. Nije bilo potrebno razgovarati. O čemu, uostalom? Da su nalazi u redu, ne bi ga zvali u nedjelju, nakon ručka, kada stari pacijenti po mo-

gućnosti najčvršće spavaju. Ne zove se ni kad su nalazi loši. Ako ste dobro odgojeni, kao liječnik osobno biste sa svojim žutim kljunom pokucali na vrata da prenesete vijest o smrti. Krv mu je još uvijek bubnjala u sljepoočnicama. Naprijed! vjerojatno je rekao liječniku na drugom kraju linije. Ili je to samo mislio? Sve češće Levadski bi se ulovio da jedva više razlikuje misli, govor i šutnju i da mu je to sve manje važno.

Vukući noge, u dva koraka stigao je na sredinu dnevnog boravka. Njegove knjige ukočeno su sjedile na granama i grančicama pozamašne biblioteke. Na prašnjavom ljetnom suncu činilo se kao da čekaju mali spektakl; knjige su doslovce zadržavale dah. Ne danas, pomisli Levadski. Na vrhu nosa zablistala mu je kapljica u duginim bojama prije nego što se rasprsnula na parketu.

Još jednom je zastrugao nogama i već je sjedio uz prozor u svom stolcu za ljuljanje.

Zatvorio je oči i bio siguran: ovako je izgledao importantno, pravo i živo, kao onda ispred izloga kavane. Tako kako sad sjedi, s nogom sunčeve zrake na prsima. Ili možda noga nije bila noga, nego koplje koje njega, starog zmaja, probija? Smiješio se. Da je netko u tom trenutku promatrao njegovo lice, mogao je pomisliti da se ispod starčeva jezika rastapa tanašna kriška limuna. No nije bilo nikoga tko bi mogao vidjeti lice Levadskog. Otkako je počeo starjeti, uvijek je bio sam.

Počeo je starjeti kao mali dječak. Stario je kad mu je u košnji trave crvendać skočio na rame. Poput jutarnjeg rumenila. Poput svježeg pečenog, nježno ružičastog kruha sjedio je na svojim tankim nožicama na Levadskom. Crvendać ga je resio više nego bilo kakav orden. Pretvarao ga je u čovjeka. U starca! Tad je sat u Levadskom počeo otkucavati, sve glasnije sa svakim novim susretom s pticama.

Staro je promatrajući kroz školski prozor šojku kreštalicu kako skriva svoj plijen. Kako iz ždrijela ispušta dva žira jedan za drugim, zakapa ih u zemlju i mjesta označava šarenim lišćem. Šojka kreštalica. Plavetnilo poruba njenog ruha i njene oči nalik na noćni safir – obješenjački je nagnula glavu: Levadski, Levadski, znam da ti znaš! Levadski je staro glođući na svadbi ili na karminama mlak pileći batac. Staro je zadajući jajetu za doručkom smrtonosni udarac žlicom. Staro je kad mu je u lječilišnom gradu Jalti neki riječni galeb oteo komad torte iz ruke. “Oteo si mi veselje!” povikao je za njim Levadski i zatoptao nogom, znajući odmah: nitko i ništa ne može ti oteti veselje. Veselje nije komad torte. Naročito je intenzivno staro kada je jednog jesenjeg dana stao ispred okruglog oglasnog stupa s filmskim plakatima, zabacio glavu kako bi čitao kad ga je u oko pogodio golublji izmet. Levadski je bio pogođen posred srca, posred svog sve starijeg srca. Pri svakoj eksploziji golubljih krila Levadski je staro, pri svakoj mrlji boje koja je prolijetala pokraj njega, koja se mogla identificirati kao troprsti zlatar, mladi kos ili ženka čvorka. Staro je kad je prvi put poljubio neku djevojku i odjednom u sumraku vidio sjenku kako je brzo šmugnula. “Dovraga! Mali ćuk!” povikao je u velike, preplašene djevojčine oči te staro i pretvarao se još malo više u Levadskog kakav će postati.

Naposljetku, glazba je sve starijem starcu zadala odlučujuće udarce. Progutala ga je i ispljunula kako bi ga opet progutala. Dijete Levadski, starac Levadski, previše naivan da bi prokleo dan kada si je umislio da je pronašao glazbu. Ona je pronašla njega i ušla u nj poput snažnog hripavca koji ga je sve više savijao, tako da je patuljastije od patuljka škiljio prema njoj. Tako je Levadski hodao kroz život. Njegova je grba rasla kao i njegovo strahopoštovanje prema

glazbi i pticama. No ni glazba ni ptice nisu pomišljale na to da na njegovoj grbi slome štap.

Gotovo je, sto mu jada! Levadski se slabašno pljesnuo po mršavom bedru. Sumnja u rak pluća je dakle potvrđena! Strpljivo i pseudouvažavajuće šaputanje njegova liječnika na drugom kraju linije govorilo je u prilog tome. Starca je to pogodilo više nego da je liječnik urlao dijagnozu u slušalicu.

Rado bi bio izgovorio neku molitvu, nešto uzvišeno, no sve izvrsno činilo se ili neizgovorljivim ili ukaljanim smrt-nim strahom i samosažaljenjem. Nečisto, jednostavno nečisto. Naposljetku, sve na ovome svijetu upućivalo je na čovjeka, na njega samog. I u navodno najnesebičnijem buđenju duha lajao je jedan mali Ja! Ja! Ja! i majušni se glumac zviždeći naslonio na kulisu naizgled najčišćih osjećaja. Odvratno, pomisli Levadski, čak ni pri susretu s udarcem sudbine ne možeš biti iskren. Pomislio je i znao da se neki drugi Levadski, kao da želi potvrditi tu misao, uspravlja za visinu šešira iznad njega kako bi se naslađivao tom slikom: starac s karcinomom pluća u stolici za ljućanje i pompoznom nogom sunčeve zrake na pilećim prsima i, kako čudno, sve te čestice prašine kako plešu u toj nozi i tek tad je čine vidljivom...

Levadski je naškubio usne i u mislima pljunuo na tepih. Što da još misli kad ga je to što je znao o čovjeku ispunjavalo gađenjem? To malo znanja kvarilo mu je veselje pred nepoznatim, pred zagonetkama prirode koje je još trebalo otkriti. To da ih više neće upoznati, ipak ga je kao nekog žutokljunca dovodilo do ludila. Neka mladi proniknu u tajne stvaranja – pomisao na to stvorila je u Levadskom tupu bol. Ne radi se o tome da drugima, onima koji ostaju, ne bi dopuštao prosvjetljenje, nipošto. Levadski je samo smatrao da čovječanstvo pokazuje, ako ikakvo, onda hinjeno stra-

hopoštovanje pred jednostavnim i velikim, bilo mu je žao jednostavnog i velikog, jer ljudi su iz čiste znatiželje na tragu prirodi, svaka svečana gesta je himba, svaka akcija, pa makar se radilo o pokusu na sebi sa smrtonosnim ishodom ili dugogodišnjem žrtvovanju u službi znanosti, nije ništa drugo nego egoističan prkos, ništa drugo nego čisto samopotvrđivanje.

Levadski je tresući se ustao iz stolca za ljuljanje. I sad je lagao: čovječanstvo više ili manje – nije mu bilo žao jednostavnog i velikog, nego što mu je ostalo uskraćeno za jedan korak prići bliže toj tajni. Bio je zavidan i ljubomorani, jala na druge, znajući da je sav trud zapravo bio uzaludan – tajna života samo bi se još više odmaknula u daljinu, sve dok ovaj svijet postoji.

Dovoljno dugo bazao sam po ovoj Zemljinoj kugli, pomisli Levadski. Otvorio je balkonska vrata i opet sjeo u stolac za ljuljanje. Prašnjava zavjesa trenutak je obigravala oko obličja njegova gosta, zraka s ulice. Sama ulica ušla je u biblioteku Levadskog, ispunila je dosadnim a opet tako dobrodošlim znakovima života, automobilskim sirenama, dječjom vikom i vječito užurbanim ženskim potpeticama. Čuli su se i djelići razgovora između gavrana: Volim te, i ja tebe, nahrani me! “Antonida, obuci hlače! Odmah!” komandirao je glas neke majke. Levadski je podigao jednu obrvu – kad je bio u Antonidinim godinama, nije bilo takvih imena za djevojčice, a djevojčice su tad još nosile suknje.

“Ah, joj”, uzdahnuo je Levadski. Bio je misterij zašto od nagovještaja skorašnje smrti nije na mjestu umro, nego se time podigla tolika prašina. Njegova brada položila se na grudi poput prazne ladice na stol – nema se što odnijeti, razbojnici, pustite me na miru. Otvorio je usta. Sunčana zraka kopala je po usnoj šupljini. Levadski je ispružio jezik i namotao ga natrag. Ptice su bolje od nas, razmišljao je, pogo-

tovo stoga što kljun doista mogu otvoriti, za razliku od ljudi kod kojih se otvaranje usta odvija samo spuštanjem donje čeljusti – ptice istovremeno malo podignu gornji dio kljuna!

Levadski je polako zatvorio usta. Sjetio se da je prije mnogo desetljeća kroz dalekozor promatrao mrkog crven-daća s velikim krpeljom na oku. Ptica kao da se nije obazirala na krpelja. Nježno je podrhtavala svojim narančastim repom pred svojom mladom na osunčanom zidu. Levadski se tad mogao zakleti da se ženka smiješila mužjaku, dok je on drhturio pred njom udvarajući joj se. Oduvijek je slutio da se ptice smiješe. Sad, dok je sjedio u stolcu za ljuljanje, odjednom mu je postalo jasno kako funkcionira to ptičje smješkanje: ženka se smiješila svom odabraniku tako što ga je gledala. Usprkos ružnom krpelju. Smiješila mu se tako što je bila blizu njega.

Od pomisli da je njegovo tijelo izručeno nametniku, da su njegova pluća bačena pred morskog stanovnika da ih poždere, Levadski se nekoliko puta mrzovoljno zanjihao u stolcu. Neću biti izručen samo parazitu, nego i kombinaciji kemikalija ako se upustim u cijelu dramu s kemoterapijom, pomisli Levadski i stegne šake.

Primijetio je da se nakon telefonskog razgovora prečesto služio nepristojnim riječima, riječima koje je cijeli život izbjegavao, kao što su parazit ili sto mu jada. Čak i to što se isповраćao bilo je sablažnjivo i siguran znak njegove propasti. Koga briga, pomisli Levadski, ako uskoro otegnem papke. Raširio je oči. Molim te lijepo, otegnuti papke, kakve to rečenice izgovaram! Pa onda neka krepam! Neka krepam i istrunem! Levadski je odmahnuo rukom, stenjući pridigao se iz stolca za ljuljanje i odvukao se do polica s medicinskim knjigama.

Cyclophosphamid, zvuči kao bandit..., sprečava umnožavanje stanica koje se brzo dijele. Nuspojave: mučnina,

povraćanje, ispadanje kose. Može oštetiti živce i bubrege i dovesti do gubitka sluha, kao i do nepopravljivog gubitka motoričke funkcije, smanjenja koštane srži, prouzročiti slabokrvnost i sljepoću. E pa, *bon appétit*. Levadski bi najradije bio nazvao liječnika i zacvrktao u slušalicu.

Ću-ću!

Ku-ki-ki-ke-čik-ke-čik!

Iju-iju-iju-iju!

Ću-i-i!

Da ga liječnik tad upita čemu sve to, Levadski bi ostao pri istini: ženka malog ćuka koja doziva svog partnera. Tupane! I poklopio. Samom sebi činio se kao pravi obješenjak. Sa svojih 96 godina Levadski je opet bio raspoložen za nepodopštinu. Prašnjava zavjesa od tila ispružila se prema njemu, polako kao pod vodom, iza nje smreka ispred njegove zgrade s pozlatom u zelenoj bradi i ptice, ptice, ptice, koje su poput glasova, igre svjetla i sjene skakutale s grane na granu, sa stabla na stablo, s oblaka na oblak, iz dana u dan, anđeli, uvijek među ljudima.

Levadski je odjednom imao osjećaj da mu treba štap za hodanje. Naslonio se na zid s knjigama, zapanjen time kako je dotad mogao živjeti bez štapa, odmahnuo glavom i pripisao taj propust svojoj rastresenosti.

“*Adieu*”, rekao je Levadski medicinskom leksikonu u svojoj ruci prije nego što ga je zaklopio. Ogledao se po svom stanu, neodlučan što da učini. Umjesto da zalijeva cvijeće, skuha kašu ili obriše prašinu, za umirenje krenuo je u šetnju kvadratom svoje biblioteke.

Jedino što čovjek izgleda doista posjeduje ono je neglumljeno. A jedino neglumljeno na čovjeku, pomisli Levadski dahnuvši u svoje povećalo, njegov je ponos! Bio je ponosan na svoje zidove zakrčene policama knjiga. Ta je osobina, dođuše, spadala u odjeljak smrtnih grijeha, ali kako je mogla

biti loša i pokvarena ako je bila čišća, iskrenija i nesebičnija od ljubavi, za koju je čovjek umišljao da je sposoban? Samo je ponos bio neosnovan i nije trebao obožavatelje da se ne bi ugasio. Moguće da je tražio dušu. Ali on je također malo podizao jadno ljudsko biće, iako u upitne sfere iz kojih je postajalo svjesno svjetlucanja neizmjereno veće sreće. Najljepše u tome: jedan jedini nalet ponosa oduzimao je usamljenosti svaku osnovu. Zbog čega onda čovjek ne bi počinio taj grijeh?

“Što ako nikada nisam bio sposoban za ljubav?” zapitao je Levadski uzak hrbat knjige s gusto naguranim zlatnim slovima *Uvod u pripitomljavanje teško ukrotivih papagaja*. “Onda sam barem bio sposoban za ponos, bio sam ponosan na tebe, knjižice. Kao što ljubav zaljubljenom navodno izmiče tlo pod nogama, tako je i meni moj ponos izmicao tlo pod nogama. Nisam lebdio ni visoko ni dugo, ali zato nisam pao na kljun. Lagano sam se spustio u svoj element – u svoju biblioteku. Nikada se nisam razočarao...”

Levadski bi rado bio zaplakao, no slutio je da bi te suze više bile uzrokovane liječnikovim pozivom nego svečanosti trenutka, stoga si je zabranio plač. Moja pristojnost će me još odvesti u grob, pomisli Levadski jer mu se odjednom čak i ono najprirodnije učinilo neprimjerenim. Iskrenost, rekao je knjigama, ljigava je stvar, uvijek nam izmakne kada si utvaramo da je pokraj nas. Levadski je još jednom dahnuo u povećalo i protrljao ga o rukav svoje košulje. Utvarati! Kako li se to izražavam! Nije htio pomišljati da je takvim patetičnim šepirenjem mogao pridobiti suprotni spol, prije, dok su mu na pameti bili samo ptičji plesovi parenja i sjedenje na jajima. No pomišljao je na to, pomišljao je s tračkom ogorčenosti. Nakon ispunjenog znanstveničkog života znao je: žene bi ga bile više zanimale da nisu stalno naglašavale kako su drugačije od muškaraca. Da su kao ženke

ptica, malo sivlje i tiše od mužjaka, onda bi možda u pravo vrijeme pobudile njegov interes. Onda bi se i Levadski rado razmnožavao s takvim bićem. Osim što nije znao s kojom svrhom.

Levadski je uzeo knjigu s police i otpuhao prašinu. *Dictionnaire gavranskog jezika*, Dupont de Nemours, nepotpuno izdanje. Jedan je francuski kolega ornitolog preko željezne zavjese točno za 70. rođendan Levadskog prokrijumčario faksimil u kolaču. Veselje je Levadskom zasjenilo razum u tolikoj mjeri da je Francuza poljubio u brkove, pred očima cijelog odsjeka. Netko je podigao čašu, sjećao se toga, i rekao: "Poljubac bez brkova je kao jaje bez soli." Nazdravili su međunarodnom prijateljstvu i istraživanju gavrana, začulo se "Neka svane dan kada ćemo..." i "... ni pri najčišćoj savjesti ne treba biti utopija". Kucnuli su se, potapšali po ramenima: "Od praribe do ptice je čas posla!" – "Od dvodihalice do čovjeka treptaj oka!" Poželjeli su mu dugogodišnje veselje s tom jedinstvenom i znanstveno posve nezanimljivom knjigom. Njegov je jubilej istovremeno bio i oproštaj. Napustio je sveučilište i studente, sve ono za što nikada nije bio doista vezan, s mišlju da neće još dugo živjeti. "*Adieu, mon ami!*" Levadski se pokušao našaliti stojeći na aerodromu pred Francuzom. Francuz je užurbano kimao i izvukao se iz bratskog poljupca Levadskog pod izgovorom da ima napadaj kašlja. U avionu je brkatoga zaskočio infarkt. Levadskog je još dugo mučila pomisao da je svojim kolegijalnim poljupcem dotukao francuskog kolegu. Da mu je objasnio kako je taj poljubac u njegovoj zemlji običaj poput mlitavog stiska ruke u Srednjoj Europi, dobri čovjek možda ne bi umro.

"Preljepa knjiga", reče Levadski. Rekao je to dovoljno glasno da su to i druge knjige mogle čuti. "Tako se ispuni sudbina čovjeka, djeco", svečano je nastavio, "dođe stranac,

daruje stranca i ispusti dušu!” Knjige su osluškivale kao da Levadski tu priču nije ispričao već dvadeset puta. “Nećete vjerovati da sam toga dana mislio kako ću *ja* uskoro umrijeti! Prelijep poklon...”

Levadski je otvorio knjigu i zagladio stranice pucketavim člancima prstiju. Pucketao je pri svakom pokretu, još dok je bio dijete. Pucketao je čak pri uzdisanju ili kihanju. Jednom ga je spopala štucavica, i tu je pucketao pri svakom štucaju i nastavio pucketati. Tako je prošao cijeli dan. Levadski je uživajući listao stranice rječnika.

kra, kre, kro, kron, kronoj
 gra, gres, gros, grons, gronones
 krae, krea, kraa, krona, krones
 krao, kroa, kroe, krone, kronas
 kraon, kreo, kroo, krono, kronos

Pravi je blagoslov što znam francuski, pomisli Levadski, jer bih ga inače sa sedamdeset godina morao naučiti da pročitam ovu izvrsnu knjigu. Jednostavan i skroman sakupljeni sadržaj gavranskog jezika bio je raspoređen na 27 stranica, tih i moćan. Levadski se prisjetio lošeg raspoloženja u koje bi zapadao svaki put pri čitanju rječnika. Svaki put naišao bi na riječ koja bi govorila u prilog tome da je čovječanstvo u potrazi za prosvjetljenjem možda previdjelo odlučujući odvojak – riječ iz gavranskog jezika. Koja je to ono bila? Levadski je listao i osjetio kako se nalet vrućine uspinje njegovim oblim leđima.

kra (tiho, polagano, govoreći sebi) – ja sam
 kra (tiho, otegnuto) – dobro sam, tj. spreman sam
 kra (kratko, odsječno) – pusti me
 kra (nježno, koketno) – zdravo, tj. probudi se, tj. oprostina ludosti
 kra (upitno, kratko) – što sad?, tj. kamo?

kra (upitno, dugo) – ima li koga?

Koja je ono bila riječ?

krao (glasno i izazovno) – glad

kroe (teško gutajući) – hvala, najljepša hvala, ljubim ru-
ke

kroo (dugo, iz sveg grla) – odlazi!

karr (odlučno) – zbogom!

kro...

Kronos! Kronos je bila ta riječ! Poletimo na jeziku gavrana, *chronos* na grčkom. Levadski je zaklopio knjigu. Čovječanstvo je projurilo pokraj tog odvojka, pokraj vlastitog srodnika – pokraj sestre životinje. Time je pokopana i misao o postojanju zajedničkog prajezika! “Drage knjige”, govorio je Levadski svojoj biblioteci, “to što moderna psihologija životinja tvrdoglavo odbija višim kralježnjacima pripisati sposobnost apstrakcije i centar za jezik nije samo skandal. To je fatalno! Pritom je prisutnost zajedničkog prajezika očigledna. Recite mi, ostavljaju li životinje možda dojam apatije? Upravo suprotno, životinja izgleda vedro i znatiželjno, ne zato što je upravo snijela jaje, nego zato što raspolaže jezikom. Jezik...”, zanio se Levadski i protegnuo vrat. “Kao i mi i životinja je imenovala sve njoj poznate predmete i pojave i pounutrla ih. Životinja bi inače odavna umrla u izolaciji, mraku i tišini duhovnog života bez riječi, čak ni njena pojačana čulnost ne bi mogla kompenzirati nedostatak jezika. Poput nas životinja je shvatila svijet, i to imenovanjem svijeta!”

Levadski je suznim pogledom prelazio police s knjigama i nešto tiše nastavio: “Kada je čovječanstvo počelo umnožavati i sve više poboljšavati svoje duhovne i zanatske sposobnosti, nad njega se nadvila gusta civilizacijska magla, tako

da smo se osjećali ili blizu Boga ili napušteni od Boga. Ali, moj Bože, kako jadno! Uvijek smo samo produbljivali jaz između sebe i njega. Između sebe i životinja.”

Levadski je govorio knjigama kao što je govorio svojim najnadarenijim studentima. “Zajednički prajezik čini se fiziološki i filološki neoborivim. Ali odakle da filologija uzme primjere kako bi dokazala sposobnost životinja za jezik te ispitala njihovu gramatiku?” Odobravajuća šutnja knjiga raspirila je elokvenciju kod Levadskog. “Doći će dan”, nastavio je, “kada rječnici životinjskih jezika svojim sastavljačima neće više donositi prezir i porugu, nego slavu i čast. Sastavljači će skromno spustiti svoj pogled”, Levadski je neugodno dirnut piljio u pod, na kojem je propuh amo-tamo pomicao nekoliko mucica od prašine, “... spustiti zato što su tako kasno došli na ideju da u životinji prepoznaju jednakopravnog susjeda, prijatelja, kojem se nakon tako dugo vremena opet pripisuju jezik i besmrtna duša...”

Knjige su i dalje šutjele. Nadajmo se da nije prekasno sklopiti to prijateljstvo, htio je reći Levadski, no to je samo pomislio u sebi.